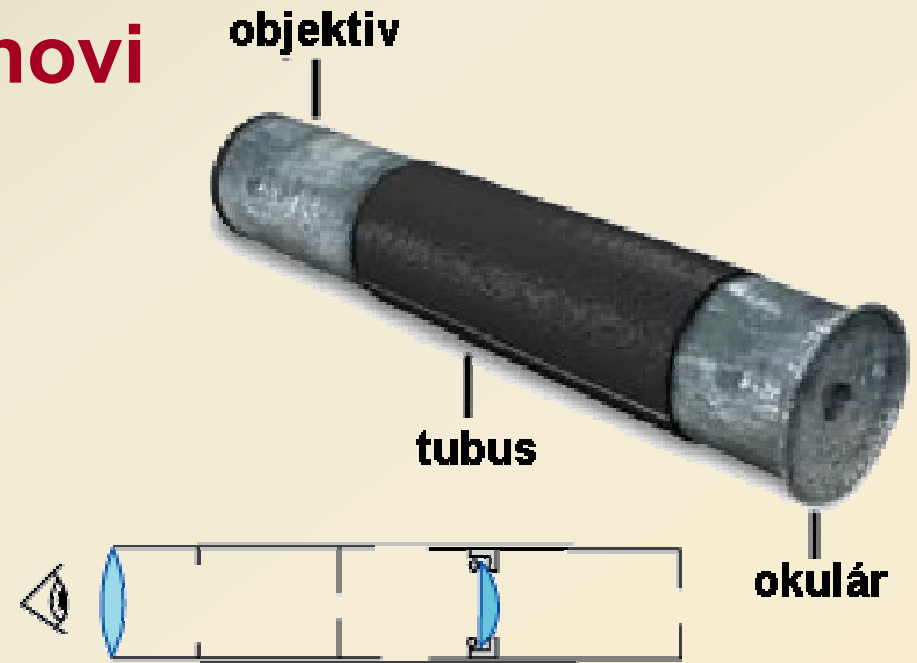

Světelná mikroskopie a kontrastní metody

Odjakživa chtěli lidé vidět věci mnohem menší, než mohli vnímat pouhým okem

Hans a Zacharias Janssenovi

První složený mikroskop
zvětšoval 3x při zatažení tubusu a 9x
při max. roztažení, měřil 1,2 m

1590 - Holandský výrobce brýlí **Hans Janssen** se svým synem **Zachariasem Janssenem** údajně poprvé zkonstruovali mikroskop složený z více čoček. O vynálezu existuje pouze záznam z pozdější doby v dílech spisovatelů Pierre Borela (1620-1671) a Willema Boreela (1591-1668).

1625

Giovanni Faber z Bambergu (1574 -1629)

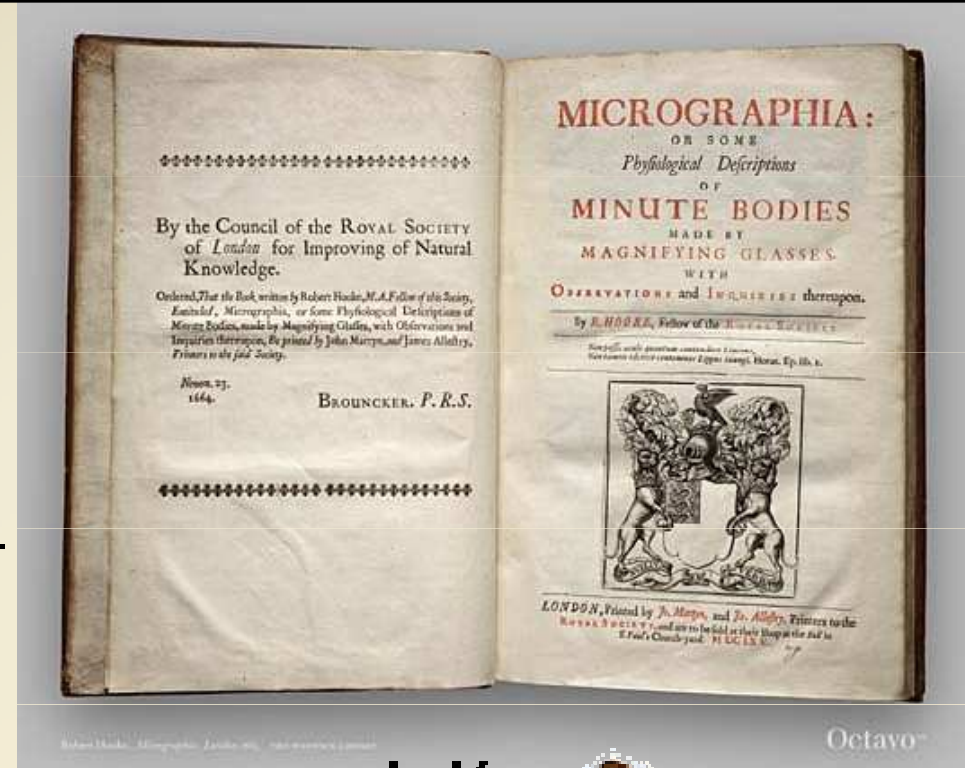
používá poprvé slovo *mikroskop* odvozené od slova teleskop

Řecky *Micron* = malý a *scopos* = cíl

Robert Hook

1665 složený mikroskop

kniha Micrographia,
sledování tenkých řezů korkem -
pojem buňka

Robert Hooke
(1635-1703)

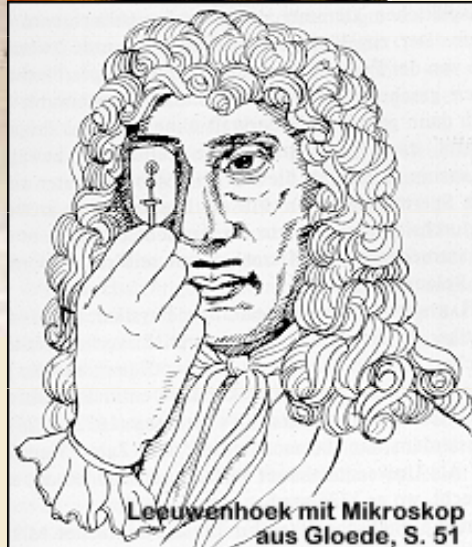
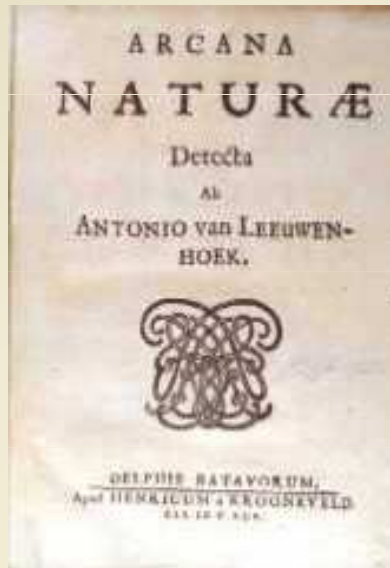

Antony van Leeuwenhoek

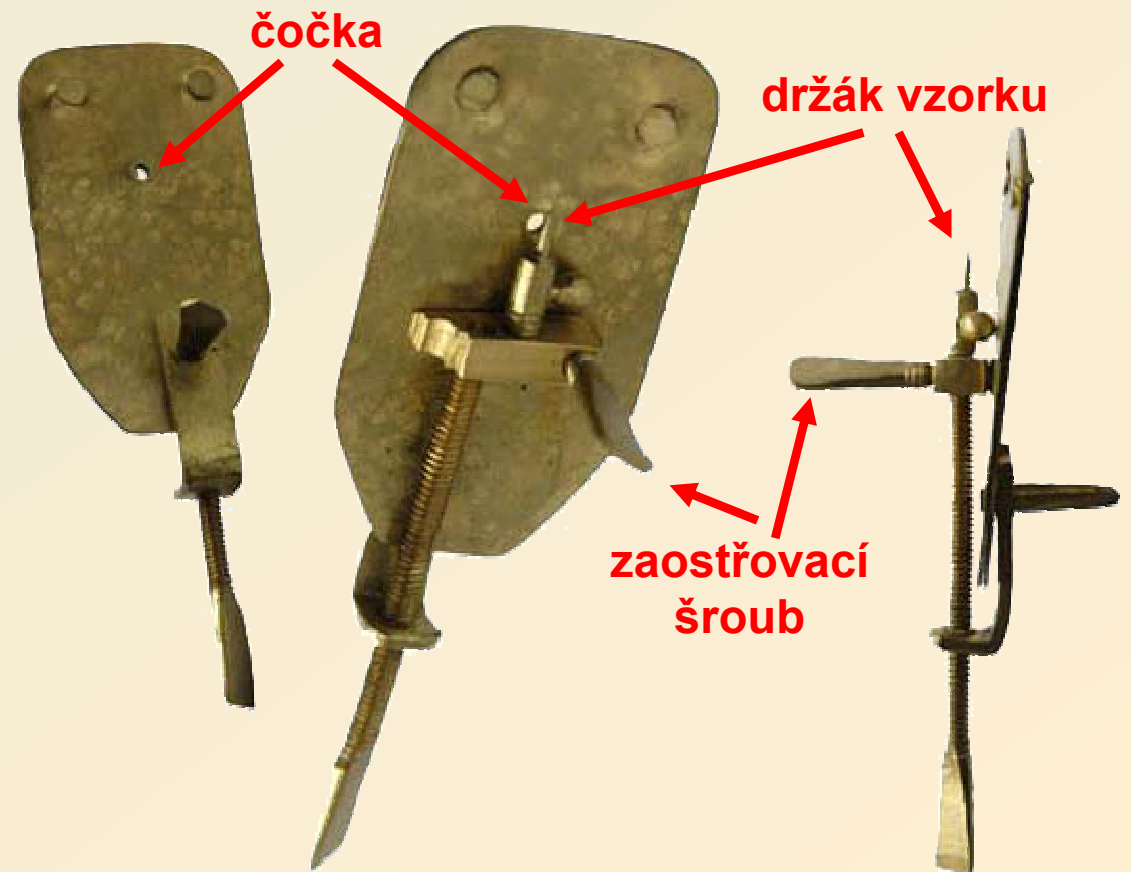
(1632 - 1723)

Jednoduchý mikroskop (1660, 1674)

Konvexní skleněná čočka byla připevněna do kovového držáku a byla zaostřována pomocí šroubu.

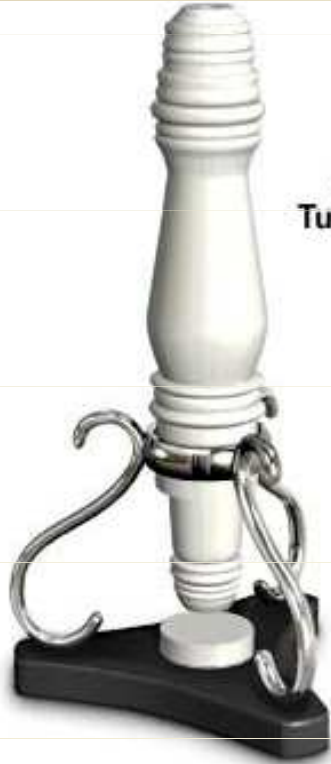
Leeuwenhoek mit Mikroskop aus Gloede, S. 51

Mikroskopy 17. století

Simple Sliding Rod Microscope (circa 1640s)

Giuseppe Campani Turned Ivory Monocular Microscope (circa 1662)

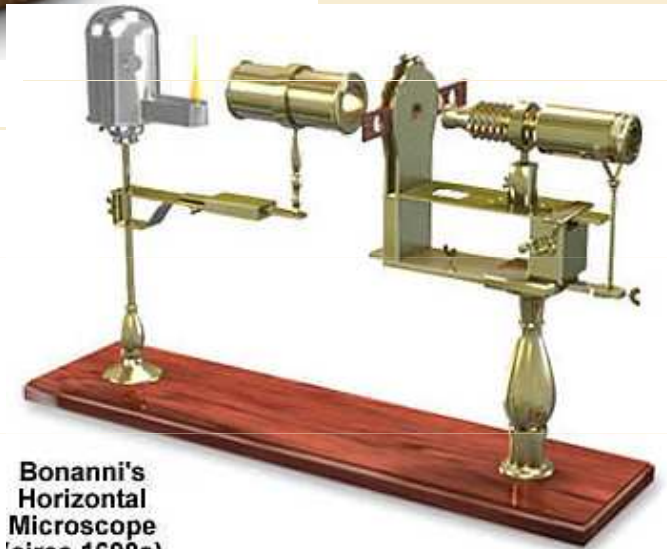
English Tripod Microscope by John Yarwell (circa 1680s)

Depovilly Simple Microscope (circa 1686)

Simple Italian Microscope (circa 1686)

Bonanni's Horizontal Microscope (circa 1690s)

Mikroskopy 18. století

**Bone "Flea"
Microscope**
(circa early 1700s)

**Simple Monocular
Hand-Held
Microscope**
(circa before 1738)

**Culpeper's
Microscope**
(circa 1730)

**William Robertson's
Culpeper-Style
Microscope**
(circa 1749)

**King George III
Silver Microscope
by
George Adams**
(circa 1761)

Mikroskopy 19. století

Vincent Chevalier's
Achromatic Microscope
(circa mid-1800s)

Carl Zeiss
Simple Dissecting
Microscope
(circa 1865)

Ernst Leitz
Compound
Binocular
Microscope
(circa 1899)

Lister's
Achromatic
Microscope
(circa 1826)

William and Samuel Jones
Simple Botanical
Microscope
(circa 1801-1825)

Thomas Winter
Exhibition
Microscope
(circa 1810)

Mikroskopy 20.století

Nikon's First
Microscope
(circa early 1900s)

Leitz
Photomicrographic
Apparatus
(circa 1910)

Zeiss
Laboratory
Microscope
(circa 1930)

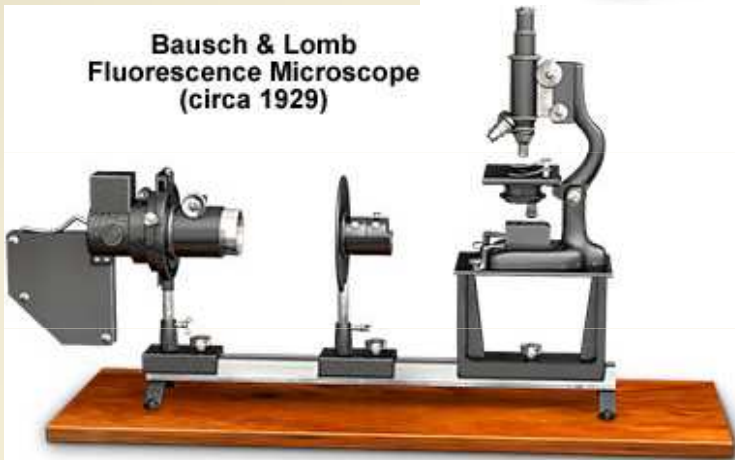
Bausch & Lomb
StereoZoom
(circa 1959)

The Olympus
Provis AX-70
(circa 1998)

Bausch & Lomb
Fluorescence Microscope
(circa 1929)

Nikon Diaphot
Inverted Tissue
Culture Microscope
(circa 1985)

Světelný mikroskop - základní pracovní nástroj

Cíl mikroskopie:

- zvětšit obraz
- rozlišit detaily v obraze

Jednoduchý mikroskop

jedna čočka nebo jeden systém čoček
(lupa)

Složený mikroskop

více čoček nebo více systémů čoček

Lupa

Skládá se z jedné čočky
nebo z jediného systému
čoček
Olympus CX31

Složení mikroskopu

1. Část mechanická: stativ, noha stativu, tubus, revolverový měnič objektivů, stolek, makrošroub, mikrošroub
2. Část osvětlovací: zdroj světla, zrcátko, polní clona, kondenzor, irisová clona, objímka filtru
3. Část optická: objektivy, okuláry

1. Část mechanická

Stativ

Noha stativu

Tubus - spojuje okulár a objektiv

Mechanická (optická) délka tubusu - vzdálenost mezi horním a dolním koncem tubusu, mění se vzájemným posunem dvou na sebe nasunutých částí, dána výrobcem (160 - 170 mm) a je nutno ji dodržovat - objektivy a okuláry konstrukčně přizpůsobeny

- nekonečná délka tubusu (vkládání modulů), ∞

- monokulární přímý, šikmý, binokulární, trinokulární

Revolverový měnič objektivů

Stolek - pohyblivý; s křížovým vodičem preparátu, který se ovládá dvěma šrouby

Makrošroub - pro hrubé ostření

Mikrošroub - pro jemné doostřování

2. Část osvětlovací

Pozorování ve světle **procházejícím x dopadajícím**

Zdroj světla - lampa v noze stativu s kolektorovou čočkou (fixně seřízená), kolektor spolu se **zrcátkem** soustřeďuje světlo do kondenzoru

Polní clona - používá se při malém zvětšení, viz práce s mikroskopem

Irisová clona (aperturní) - reguluje množství světla přicházejícího do mikroskopu, stupnice, podle které se nastavuje **numerická apertura** kondenzoru

Kondenzor - 2-3 spojky, objímka; *soustřeďuje paprsky pro dokonalé osvětlení zorného pole*, optická osa osvětlovací soustavy musí procházet středem kondenzoru

Numerická apertura kondenzoru má být vždy menší než numerická apertura objektivu (70-80%)

Filtry - modrý, šedý

3. Část optická - čočky

ČOČKY

Průhledné těleso omezené vypuklými (konvexními) a vydutými (konkávními) plochami

Z funkčního hlediska rozlišujeme: **spojky** a **rozptylky**

3. Část optická - čočky

Hlavní vady čoček:

Vada barevná (chromatická)

Vada kulová (sférická)

Vyklenutí zorného pole

K odstranění uvedených vad se používají čočkové multiplety (dublety, triplety, ...), tj. několik čoček spojených dohromady. Tyto čočky jsou vytvořené ze speciálních materiálů a mají určité poloměry křivosti optických ploch, čímž vznikají takové zobrazovací vady, které se v multipletu vzájemně vykompenzují. Je dobré si uvědomit, že danou optickou mohutnost čočky lze dosáhnout různou volbou poloměrů křivosti optických ploch.

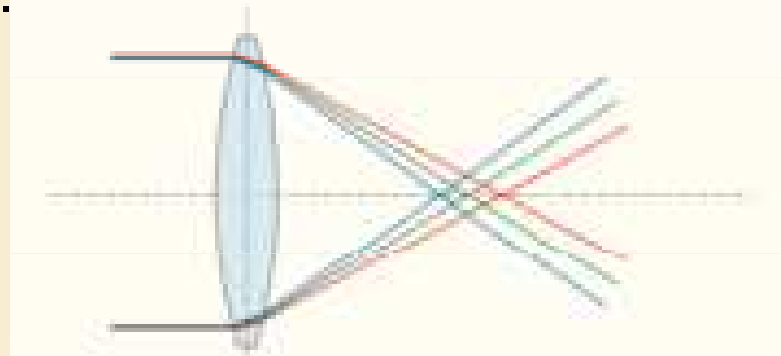

Barevná vada neboli chromatická aberace

je vada, která souvisí s tím, že ohnisková vzdálenost čočky závisí na indexu lomu a ten se mění podle barvy použitého světla (tedy podle vlnové délky). Bílé světlo je však složeno z různých vlnových délek a každá jeho složka (tzn. každá barva) se při průchodu čočkou láme trochu jinak. Při průchodu čočkou s barevnou vadou tedy dochází k rozkladu světla.

V důsledku této vady je obrazem bodu bod určité barvy, který je obklopen mezikružím jiných barev.

Chromatickou vadu lze alespoň částečně odstranit vhodnou kombinací spojných a rozptylných čoček, což se nazývá **achromatizací** optické soustavy. Achromatizovanou soustavu nazýváme **achromát**.

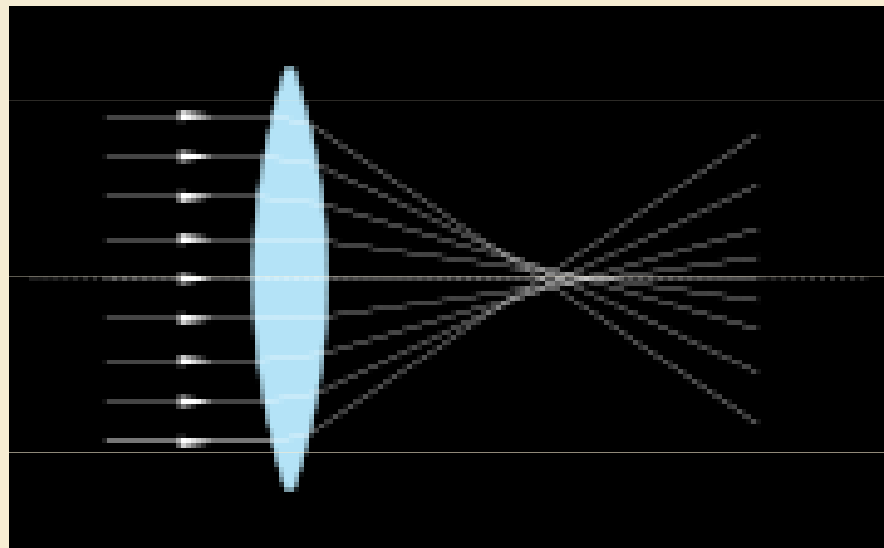
Barevná vada spojně čočky

Kulová vada

Sférická (též **kulová** nebo **otvorová**) **vada** vzniká tehdy, pokud na čočku dopadá široký svazek paprsků, přičemž paraxiální paprsky se za čočkou setkávají v jiném bodě než okrajové paprsky širokého svazku.

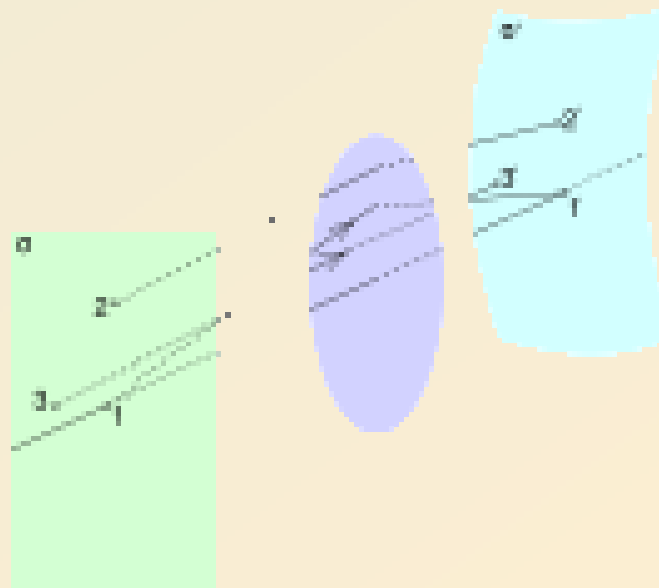
Tato vada způsobuje, že obrazem bodu není bod, ale rozmazaná kruhová ploška.

Tuto vadu lze také částečně kompenzovat kombinací čoček.

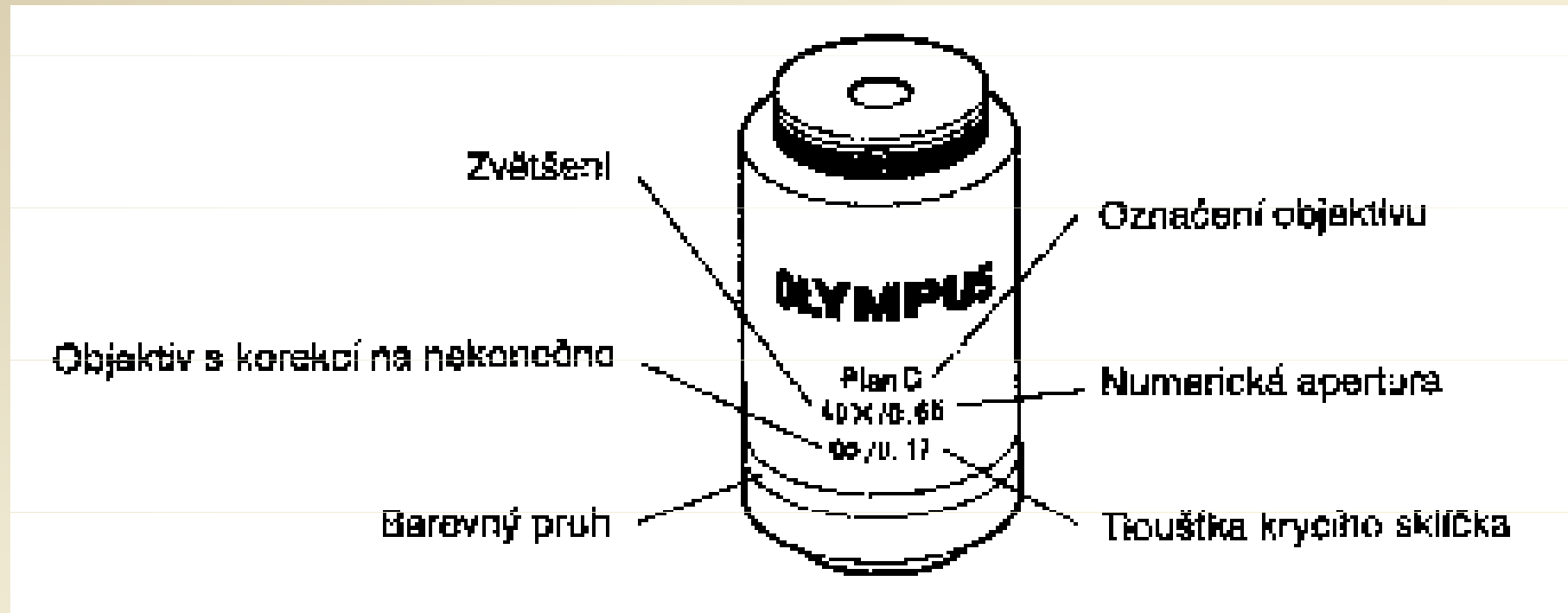

Zklenutí obrazu

Zklenutí (sklenutí) zorného pole je vada, která spočívá ve skutečnosti, že body ležící v rovině kolmé k optické ose se nezobrazují v rovině kolmé k ose, ale na zakřivené ploše. V rovině kolmé k optické ose tak nelze získat obraz, který by byl v celém rozsahu stejně ostrý. Tato vada souvisí s astigmatismem a bývá u anastigmatů odstraněna současně s astigmatismem.

3. Část optická - objektiv

Barevné označení objektivů – 4x **červená**, 10x **žlutá**, 20x **zelená**,
40x **světle modrá**, 60x **tmavě modrá**, 100x **černá**

3. Část optická - objektiv

Vytváří zvětšený převrácený a skutečný obraz předmětu
Čím je kratší ohnisková vzdálenost objektivu, tím je větší zvětšení.

Zvětšení objektivu - je vyznačeno (10x, 20x, 30x); dá se vypočítat z ohniskové vzdálenosti podle vzorce

$$Z = 250 / f \quad 250\text{mm je tzv. normální zraková délka}$$

Numerická apertura (A) - vyjadřuje vztah mezi otvorovým úhlem (úhel, který svírají dva nejkrajnější paprsky, které se ještě dostanou do otvoru objektivu) a lomivostí prostředí

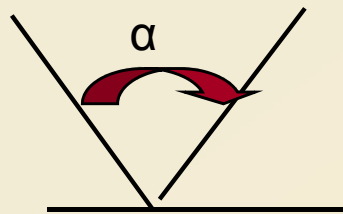
objektiv

$$A = N * \sin \alpha/2$$

α - otvorový úhel

N - index lomu prostředí mezi
objektivem a preparátem

preparát

Pracovní vzdálenost: Vzdálenost mezi preparátem a nejnižším bodem objektivu

Rozlišovací schopnost: Schopnost rozlišit dva body, tzn. že vyjadřuje minimální vzdálenost dvou objektů tak, aby byly vnímány jako dva jednotlivé objekty

Hloubka ostrosti: Hloubka obrazu, v níž bude zaostřený obraz rovnoměrně ostrý. Hloubka ostrosti se zvětšuje se zavíráním aperturní clony. S rostoucí numerickou aperturou objektivu hloubka ostrosti klesá

Číslo pole: Číselná hodnota, která ovlivňuje velikost zorného pole

Průměr zorného pole: Skutečný průměr pozorovaného pole v milimetrech

Celkové zvětšení: Součin zvětšení objektivu a zvětšení okuláru

3. Část optická - objektiv

Typy objektivů

Achromáty - jednoduché, složené ze 2 až 6 čoček; je u nich korigovaná chromatická vada, a to pro žlutou až zelenou oblast spektra

Apochromáty - korekce barevné vady pro tři základní barvy spektra, vyšší numerická apertura a lepší rozlišení detailů

Planachromáty - barevně korigovány jako achromáty a korigováno i vyklenutí zorného pole (mikrofotografie)

Planapochromáty - zcela odstraněno vyklenutí zorného pole i chromatická vada, patří k nejlepším a nejdražším objektivům

Fluoritové objektivy - z fluoritového skla (vynikající optické vlastnosti), dobře propouští UV záření, vhodné pro fluorescenci ale i pro pozorování ve světlém poli

3. Část optická - objektiv

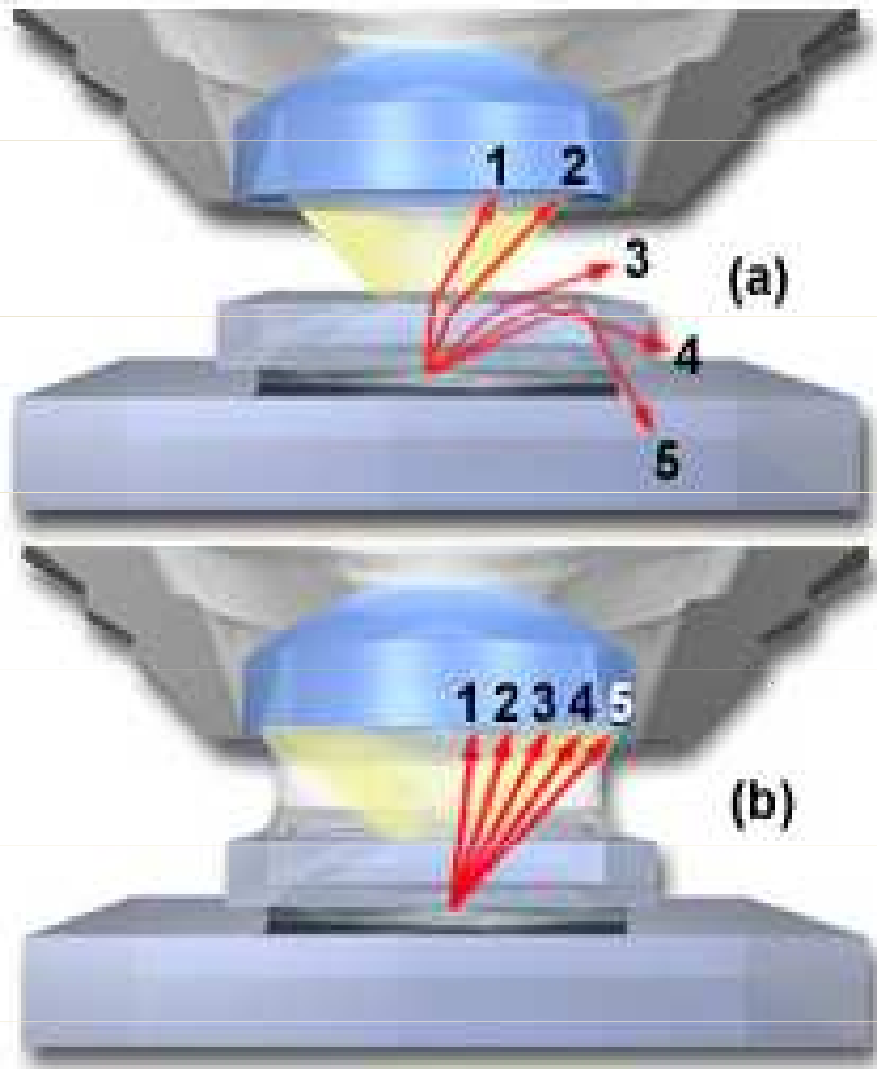
Suché objektivy - mezi objektivem a krycím sklem je vzduch

Imerzní objektivy - imerzní olej (mezi objektiv a krycí sklo, mezi přední čočku kondenzoru a podložní sklo)

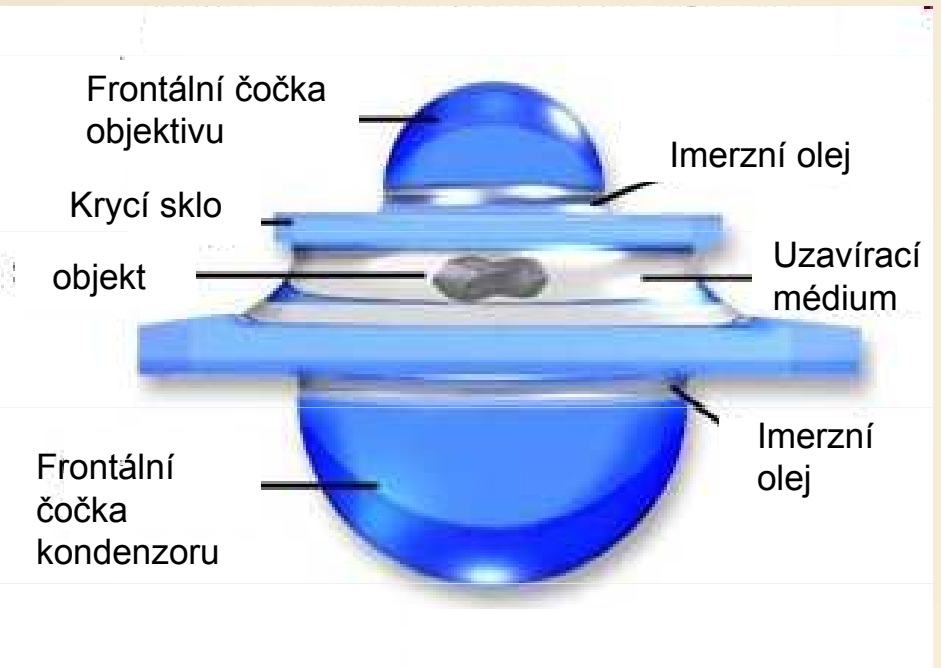
$$NA > 1$$

Význam použití imerze

Homogenní imerzní systém

Imerzní média index lomu

materiál	Index lomu
vzduch	1,0003
voda	1,333
glycerin	1,4695
Parafinový olej	1,480
Cedrový olej	1,515
Syntetický olej	1,515
anisol	1,5178
bromonaftalen	1,6585
metylenjodid	1,740

Objektivy pro práci bez krycího skla - NCG (no cover glass)-hematologie

Objektivy s korekcí na tloušťku krycího skla - korekční prstenec

Objektivy s irisovou clonou - omezení světelného toku objektivem, vliv na hloubku ostrosti

Odpružené objektivy - zamezení mechanickému doteku čočky

Objektivy pro speciální pracovní postupy - např. fázový kontrast, DIC

3. Část optická - okulár

Zvětšuje obraz vytvořený objektivem

Zvětšení okuláru je prázdné - nezobrazuje více detailů, než bylo zobrazeno objektivem

Typy okulárů

Huygensův okulár H - skládá se ze 2 čoček, v kombinaci se slabými objektivy (achromáty)

Ortoskopické okuláry O - nezkracují zorné pole, v kombinaci s objektivy achromatickými a planachromatickými

Kompenzační okuláry K - kompenzují chromatickou vadu objektivů, jsou určeny pro práci s apochromáty

Periplanatické okuláry P - kompenzují chromatické vady a částečně i vyklenutí zorného pole, v kombinaci s planachromatickými objektivy

Průměr zorného pole (FN - field number) - 18 - 22 mm,

širokoúhlé okuláry (UW) - až 25 mm

Projektivy - okulár používaný při mikrofotografii

Brill okuláry - umožňují pozorování a kompenzaci pro dioptrické oko, **dioptrická korekce, manžety**

užitečné zvětšení mikroskopu -

(**minimální** - numerická apertura objektivu x 500)

maximální - numerická apertura objektivu x 1000

objektiv 100x, NA 1,3

= okulár 13x

= okulár 6,5x

prázdné zvětšení

Délková měření mikroskopických objektů

v horizontální rovině, kolmé na optickou osu, se provádí pomocí okulárového a objektivového mikrometru.

Okulárový mikrometr

Okulárový mikrometr je skleněná destička, opatřená měřicí stupnicí. Mikrometrická stupnice se umísťuje do roviny polní clony okuláru, tj. do přední ohniskové roviny očnice okuláru, takže se nezobrazuje celým mikroskopem, ale jen okulárem. Neměří se jím tedy vlastní objekt, ale jeho obraz, respektive meziobraz, vytvořený v rovině clony. Aby se z velikosti obrazu, vyjádřené určitým počtem dílků okulárového mikrometru, odvodila skutečná velikost měřeného objektu, musí se dotyčný počet dílků mikrometru znásobit mikrometrickou hodnotou. Tato hodnota, závislá na zvětšení a mechanické tubusové délce, se získává vzájemným pozorováním stupnic okulárového a objektivového mikrometru.

Objektivový (předmětový) mikrometr

Objektivový mikrometr je destička formátu podložního skla, opatřená mikrometrickou stupnicí, kde 1 mm je rozdělený na 100 dílků, 1 dílek = 0,01 mm = 10 mikronů. Stupnice je chráněna krycím sklem. Objektivový mikrometr neslouží zpravidla k přímému měření objektu, ale převážně jen jako délkový standard pro cejchování stupnice okulárového mikrometru a k určení zvětšení mikroskopu, nebo k určení měřítka zobrazení objektu mikrofotografií nebo kresbou.

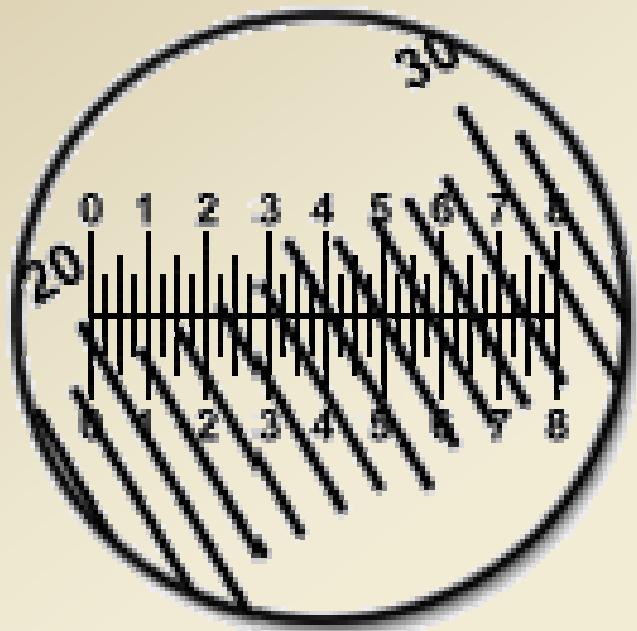
Při cejchování a měření se postupuje takto:

1. Objekt, který se má měřit, nahradíme **objektivovým mikrometrem** a používaný okulár **okulárem měřícím** u něhož otáčením objímky očnice se jasně dioptricky zaostří stupnice mikrometru.
2. Mikroskopem se co **nejpřesněji zaostří obraz stupnice objektivového mikrometru**. Posouváním objektivového mikrometru (křížovým posuvem nebo rukou) a natáčením okuláru se oba nastaví do postavení, při kterém se **obrazy jejich stupnic překrývají**.
3. Zjistí se, **kolika dílkům objektivového mikrometru odpovídá určitý počet dílků mikrometru okulárového**. Z tohoto poměru se vypočítá, **jaké délce odpovídá 1 dílek stupnice okulárového mikrometru ve skutečnosti**.

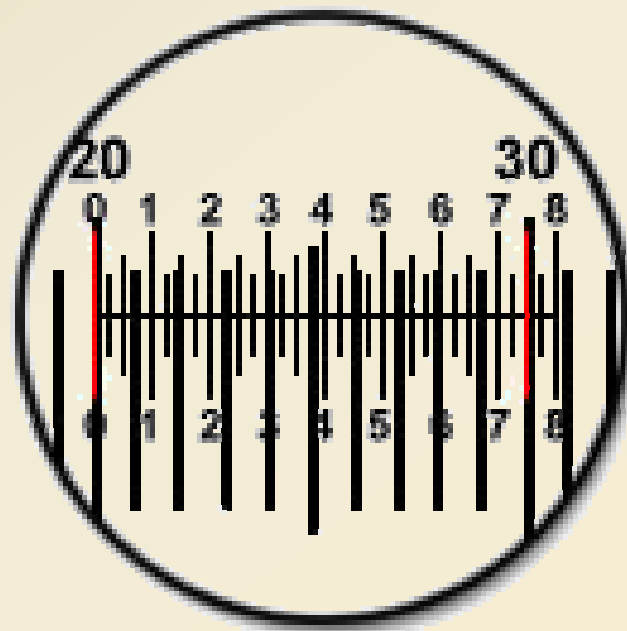
praktický příklad:

7 dílků, tj. 70 μm objektivového mikrometru se rovná (kryje) s 12 dílky okulárového mikrometru. Pak 1 dílek okulárového mikrometru má délkovou hodnotu $70 : 12 = 5,8 \mu\text{m}$.

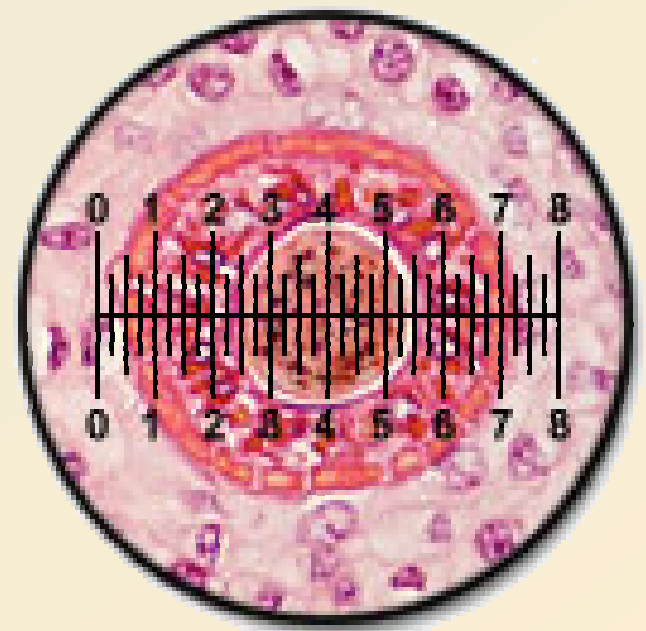
Toto číslo je tzv. mikrometrická hodnota pro použitý objektiv a příslušnou mechanickou tubusovou délku mikroskopu.

(a)

(b)

(c)

Postup práce s mikroskopem

Mikroskop přenášíme oběma rukama (kapotáž)

Manipulujeme pouze pomocí **vroubkovaných** částí

1. Zapneme mikroskop, nastavíme osvětlení, vložíme preparát, zařadíme objektiv 10x, zaostříme na preparát
2. Nastavíme vzdálenost okulárů a provedeme dioptrickou korekci (okulár bez dioptru zaostříme na objekt mikrošroubem, zavřeme oko; okulár s dioptrou doostříme podle svého oka).
Použití manžet: při pozorování s brýlemi ponechte manžety ohrnuté, nikdy manžety neodstraňovat z hygienických důvodů !!!!!!!!!
3. Nastavíme aperturní clonu
4. Zařadíme požadovaný objektiv a doostříme mikrošroubem.
5. Zařadíme filtr, přizpůsobíme osvětlení a pozorujeme

Úplné Köhlerovo osvětlení

skládá se ze

- zdroje světla
- kolektorové čočky
- irisové clony

nastavujeme do optimální polohy

- clonu osvětlovacího systému
- clonu kondenzoru
- polohu kondenzoru

1. Umístíme preparát a zaostříme s objektivem 10x
2. Uzavřeme polní clonu
3. Kondenzor snižujeme nebo zvyšujeme tak dlouho, až je obraz svítícího pole ostře ohraničený
4. Polní clonu otevřeme tak, aby se dotýkala okrajů zorného pole.
5. Obraz svítícího pole posuneme centrovacími šrouby kondenzoru do středu zorného pole

Potřeby pro mikroskopování

Krycí skla - různá tloušťka (0,08; 0,11; 0,13; 0,17; 0,20 mm)

- velikost (mm) a tvar

Podložní skla - různá tloušťka (1; 1,2 mm) velikost (26 x 70 mm)

- zabroušené hrany, matované

Preparační soustavy - pinzeta, skalpel, nůžky, preparační jehly, štětec, pipeta

Laboratorní sklo - Petriho miska, hodinové sklo, kádinka atd.

Krabice na preparáty

Slohy na preparáty

Kontrastní metody

kvalita zobrazení biologických objektů závisí na

1. dostatečném zvětšení obrazu

(maximální užitečné zvětšení =

numerická apertura objektivu x 1000)

2. rozlišovací schopnosti mikroskopu (numerická apertura objektivu a kondenzoru, kvalita osvětlení preparátu - Koehlerovo osvětlení)

3. kontrastu obrazu (cytologická a histologická barviva, optické metody)

- **Fázový kontrast**
- **Nomarského diferenciální interferenční kontrast (DIC)**
- **Hoffmanův modulační kontrast (HMC)**
- **Dotův infračervený gradientový kontrast (DGC)**
- **Fluorescence**
- **Konfokální laserová skanovací mikroskopie**

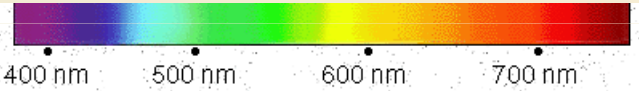
Metoda fázového kontrastu

Frits Zernike, 1934

Nobelova cena

Karl Zeiss, Jena

amplituda - intenzita světla

vlnová délka - barva

fázový posun - neviditelný pro lidské oko

Nebarvené objekty

různá optická hustota

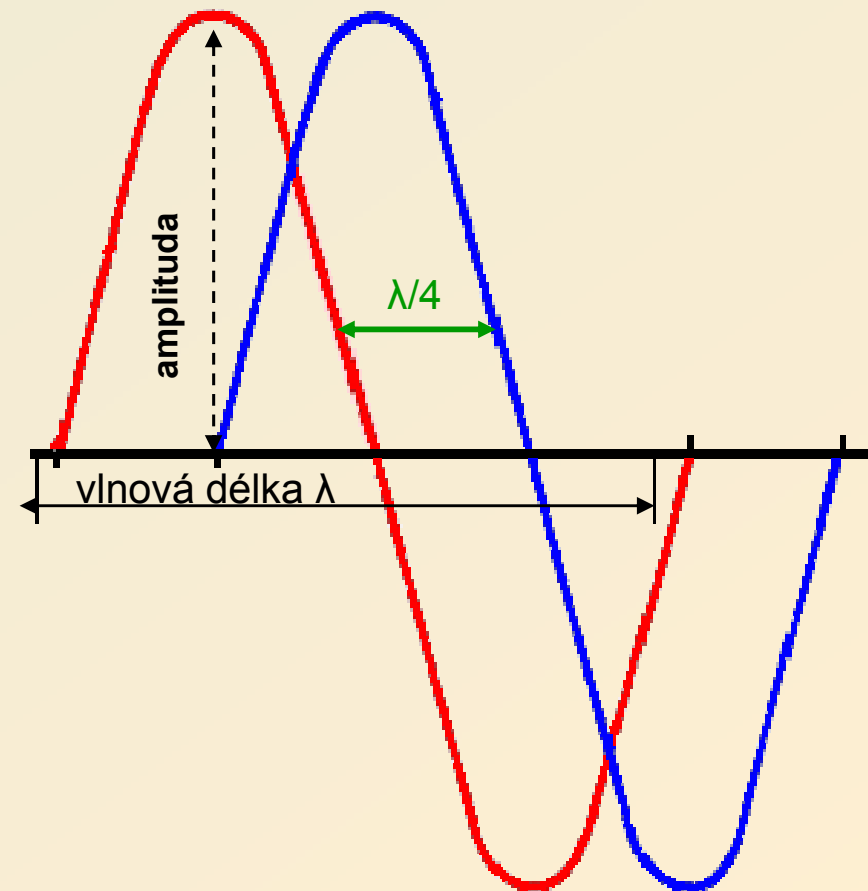
změna fáze

ZAŘÍZENÍ PRO FÁZOVÝ KONTRAST

změna fáze vlnění na změnu amplitudy

=

viditelné pro člověka

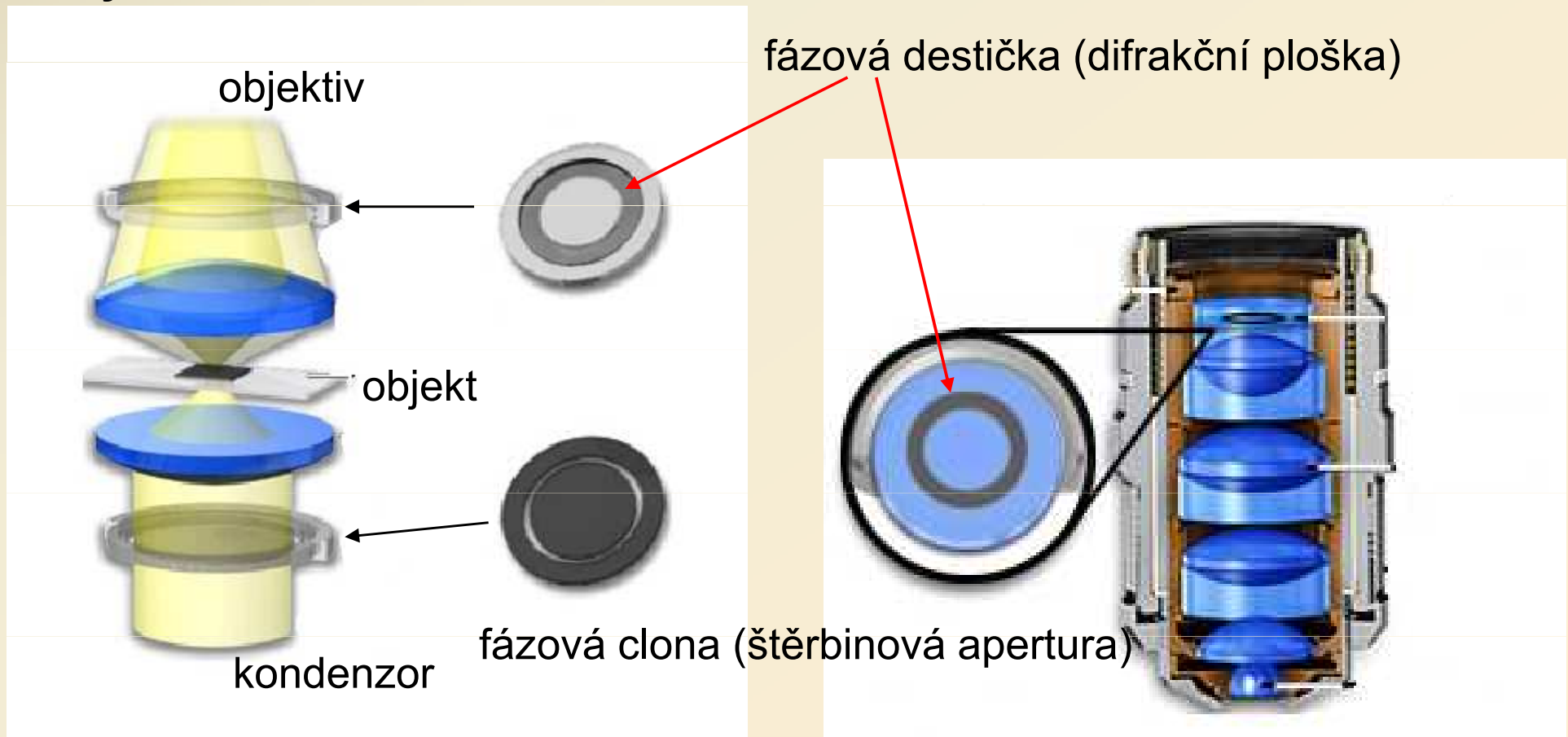
Objektivy pro fázový kontrast - fázový prsteneček

(převádí neviditelné fázové rozdíly na rozdíly amplitudové)

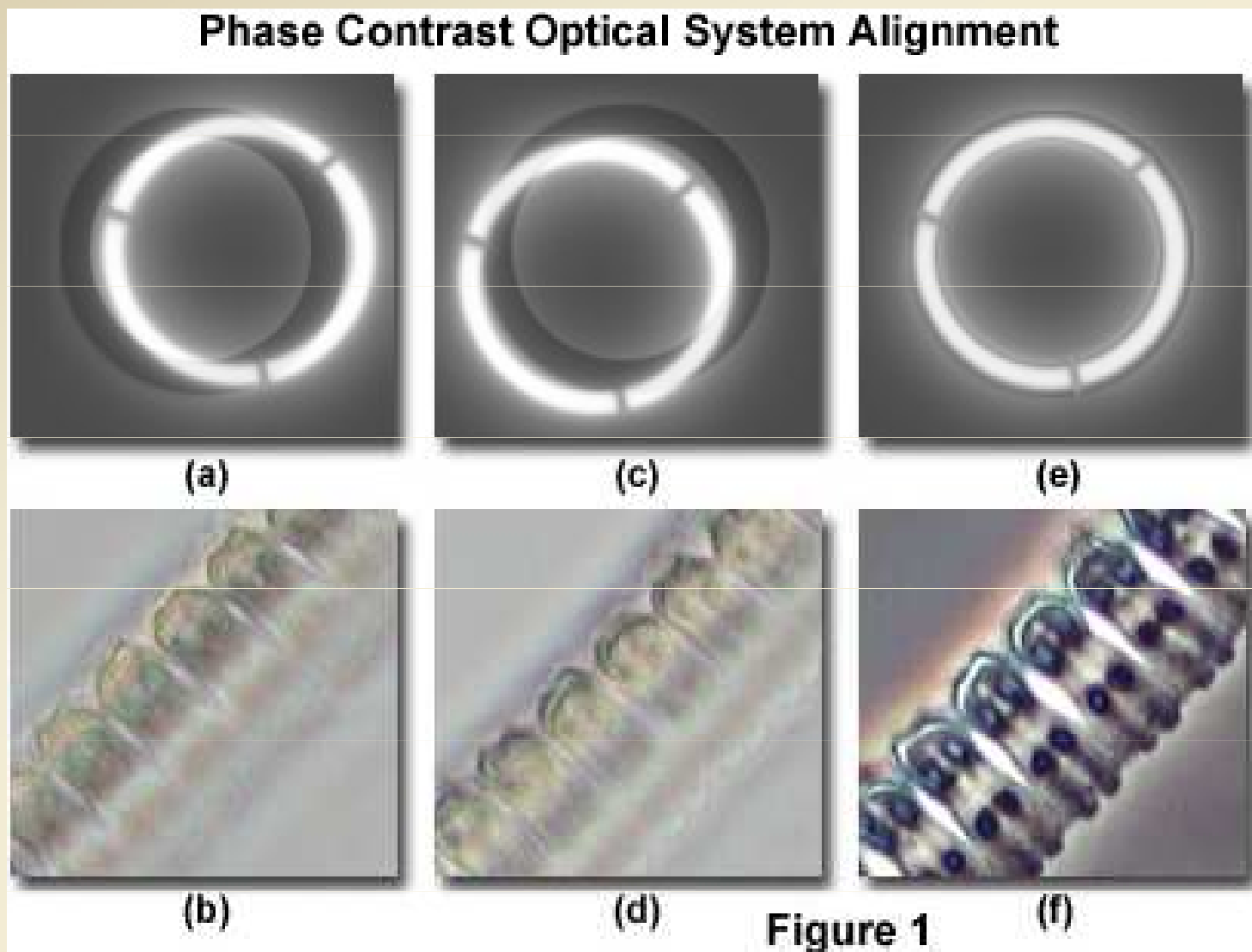
Kondenzor - aperturní kroužek pro různé zvětšení

Centrovací dalekohled - seřízení fázových prstenců

Zelený filtr- 540 nm

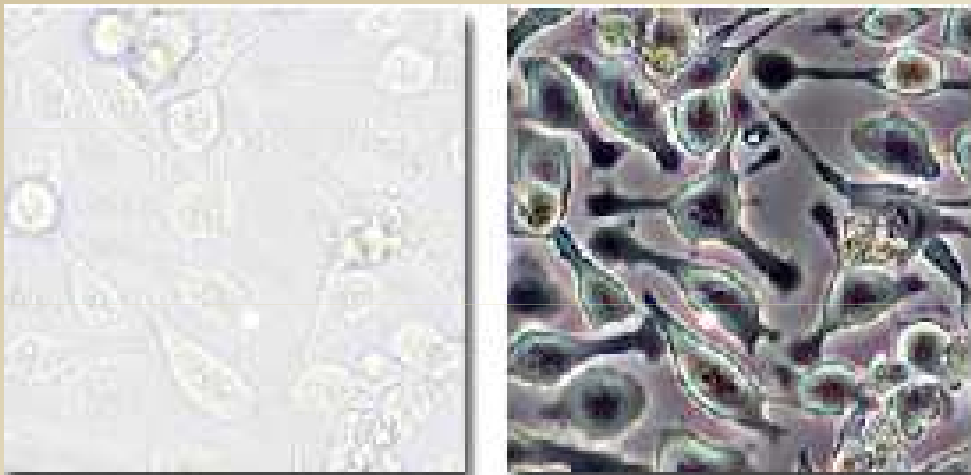
Seřizení fázových destiček

<http://www.olympusmicro.com/primer/java/phasecontrast/phasemicroscope/index.html>

<http://www.microscopyu.com/tutorials/java/phasecontrast/microscopealignment/index.html>

procházející světlo x fázový kontrast

křídlo motýla

Problém halace

apodizovaný fázový kontrast

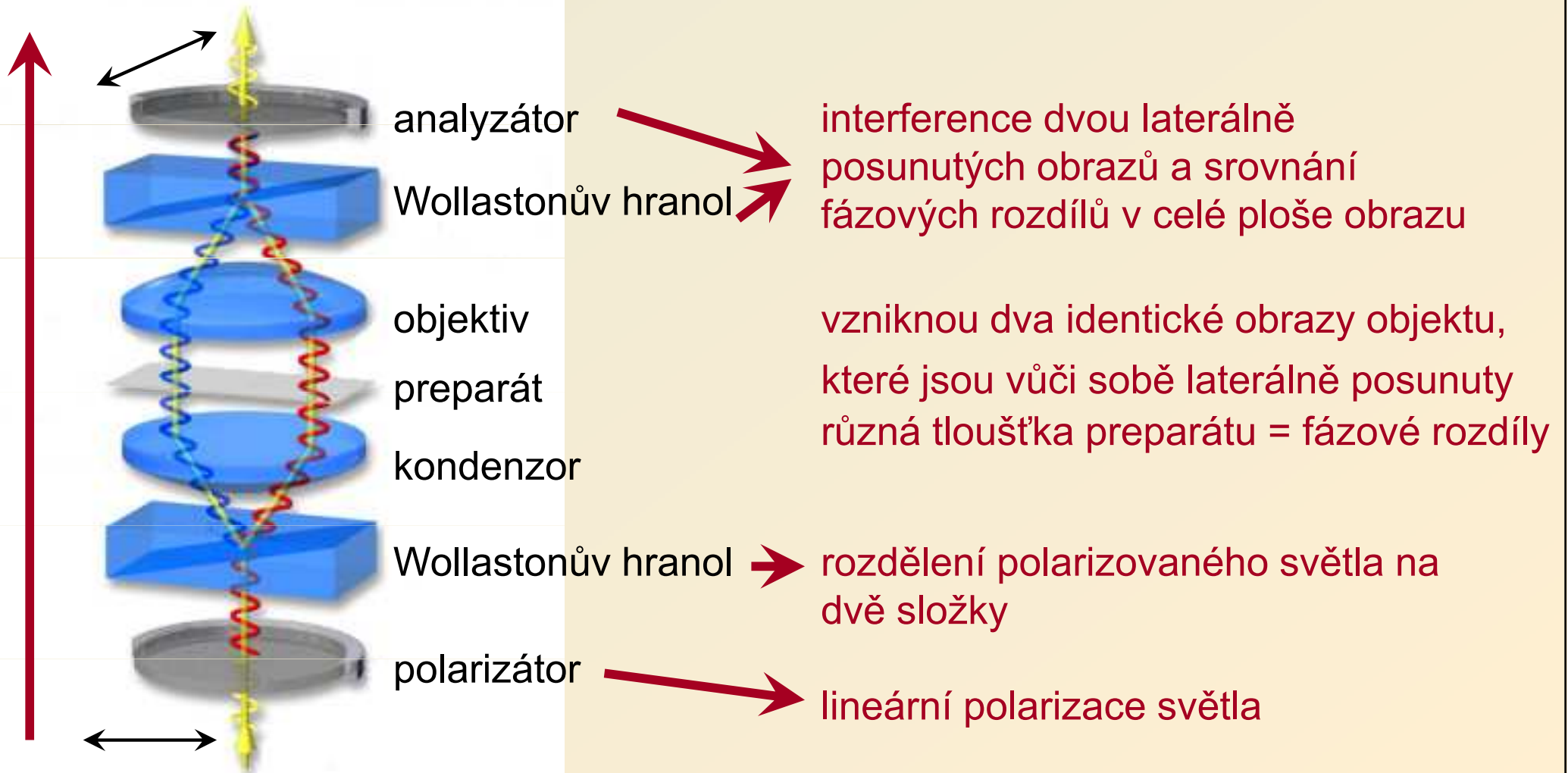
**Malformovaný střední
háček diplozoona**

Nomarského diferenciální interferenční kontrast (DIC)

- povrchová topologie objektu

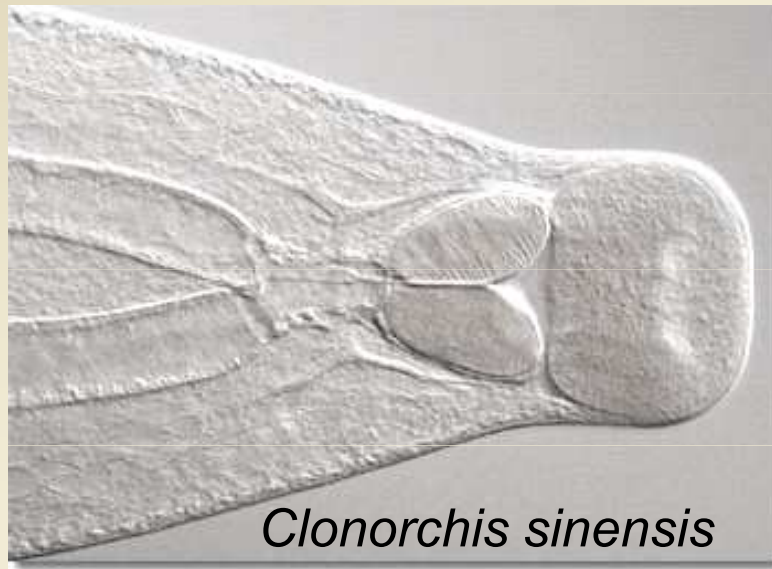
kolem 1950, Georges Nomarski
mikroskop - 1959 Carl Zeiss

zvětšený obraz vzorku se jeví jako
šikmo osvětlený trojrozměrný objekt

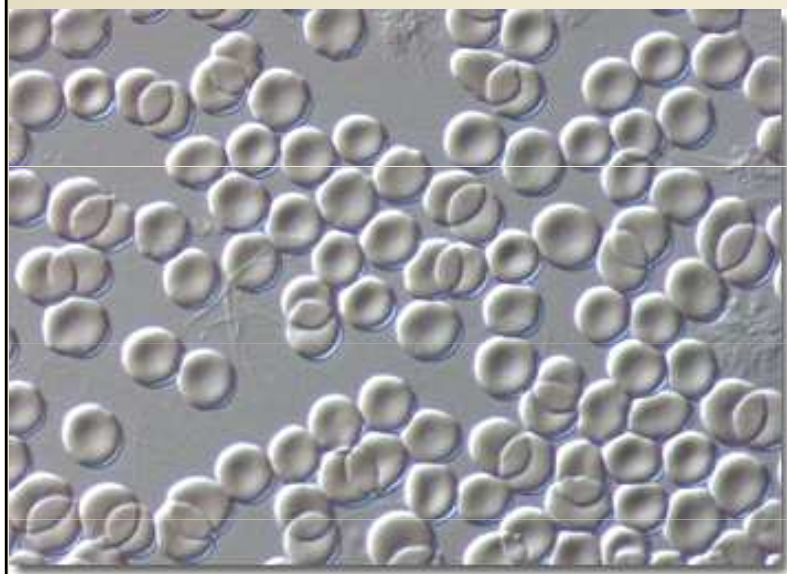
*Ancylostoma
duodenale*

Clonorchis sinensis

pylové zrno borovice

červené krvinky

řez ledvinou myši

příchytné svorky diplozoona

Nové technologie

- mikroskop s videokamerou
- spojení počítače s mikroskopem
- digitalizace a analýza obrazu

DIGITÁLNÍ MIKROSKOP Olympus MIC-D

Místo klasického pozorování pomocí okulárů zobrazuje MIC-D na monitoru osobního počítače, který je s mikroskopem spojen USB kabelem.

Protože se jedná o digitální obraz, jeho zpracování je velmi rychlé a snadné: uživatel jej může uložit, vymazat, upravit, vytisknout, umístit na web nebo poslat e-mailem.